

Turczel Lajos: Tanulmányok és emlékezések

Némi túlzással azt írhatnók, hogy Turczel Lajos egyszemélyes műhelyében, irodalomtörténeti „tanszékén” lerakta a csehszlovákiai magyar irodalomtörténet, kritika és kultúrtörténet alapjait. Ezt bizonyítja a 70. születésnapra, évfordulóra kiadott, s most nálunk is kapható új kötete: *Tanulmányok és emlékezések*.

Mint a címből is nyilvánvalóan kitűnik: két részből áll, a két világháború közötti csehszlovákiai magyar irodalom közel hét évtizedének feldolgozásából, elfelejtett, homályba vesztett arcok közelképi bemutatásából, kapcsolattörténeti kutatásokból, valamint a gyermek- és diákkori emlékezésekből. Abból, hogyan vall önmagáról a csehszlovákiai magyar irodalomtörténet nesztora. Miként kötődik a szülőföldhöz, közelebről, a határ, s Ipoly menti Szalkához.

Bizonyos értelemben szintézis e kötet. Szintézis — irodalomtörténeti értelmezésben, de úgy is, hogy az élet és pálya egészét is összefoglalja.

Szerves folytatása a *Két kor mezsgyéjének*, a *Hiányzó fejezeteknek*, de szintézise a tájnak és irodalomnak, *irodalomnak és szülőföldnek* is. Vagyis — tovább boncolva — összegezése a *filológiai részletek és szintézis* kapcsolatának, de úgy, hogy ebbe beleszövi a szülőföld, az indítás kapcsolatszálait is. E ponton szorosan kapcsolódik — a *múlt feltárásának igényével* — a szinte vele egy időben megjelent Doba-kötettel, az *Európai magány*-nyal. Rendkívül sokat megtud az olvasó — ez utóbbi esetben — Honfűzesgyarmat múltjából, Turczel Lajos kötetéből pedig Ipoly-szalkáról (röviden: Szalkáról). Hadd írjuk le itt gyorsan: úgy tűnik, mintha Turczel Lajosnak szervezesebben, intenzívebben sikerült volna — Pozsonyból — tartania a kapcsolatot a szülőfaluval, s nemcsak „sétát tett a bölcsőhely körül”. Duba Gyula — ez nyilvánvalóan kivehető soraiból — inkább a fájdalmas nosztalgia hangján ír a Garam menti tájról, a szülőfaluról, a Garam menti barangolásokról. Lényeges erről szólnunk, hiszen *így* nemcsak az „ex cathedra” előadásokat ismerjük meg, hanem az emberközeli baráti arccokat is. *Ugyanakkor* (s ez legalább *olyannyira* fontos): a szlovákiai magyar közelmúlt és jelen táj—ember—kutató—író—tanár kapcsolatára élesebb fényt derít. Ti.: az erdélyi irodalomból — *ily vonatkozásban* — sokkal többet tudhatunk meg (gondoljunk akár Kós Károlyra, Tamásira, Balogh Edgárra vagy éppen Sütő Andrásra).

E sorok írója nagyon hálás Turczel Lajosnak e kötetéért, hiszen a két világháború közötti lapok egész sorára irányítja a figyelmet, olyanokra, melyek — irányítúként — mutatják a további kutatási lehetőségek irányait. Vagyis „rászorít” a mikrofilológiára, amely nélkül ma már — „Vissza a tiszta forrásokhoz!” jelszó alapján — nem lehet a kutatásban továbblépni.

De ugyanígy szólhatunk-írhatunk arról is, miként kell és lehet — a mikrofilológia igényességével — már-már homályba vesző arccokat közel hozni, Tichy Gyulára és testvéreire, Tichy Kálmánra gondolunk, de éppígy — a néha méltatlanul háttérbe szorított — Szenes Piroskára. S mindez nem amolyan elméleti konstrukció Turczel Lajos gondolataiban, hiszen konkrét kiadási javaslatokkal is foglalkozik (Szenes Piroška *Egyszer élünk* újrakiadásáról van szó). De az Irodalmi Szemle *kritikai* rovatának megítélésével is egyet lehet érteni.

Kötetének első három tanulmánya már a csehszlovákiai magyar irodalom szintézisének alapjait jelenti. A *Két kor mezsgyéjének* nyomában e könyvben *A csehszlovákiai magyar irodalom hat évtizede, Irodalomkritikánk 1918—1945 között*, valamint *Magyarok élete és kultúrája a Szlovák Államban*. Ez utóbbi írása fokozott érdeklődésre tarthat számot, hiszen a csehszlovákiai irodalomnak oly korszakát tárgyalja, mely eddig kevéssé került a figyelem középpontjába: az 1939—1945 közötti magyar irodalom életéről nyújt összefoglalót. Eredetileg az 1986-ban megjelent *Ének az éjben* című, kitűnő gyűjtemény bevezetőjeként ismerhettük meg. Tulajdonképpen folytatása és összekötője — Turczel Lajos saját munkásságában is — az 1938 és 1945 utáni csehszlovákiai magyar irodalmi élet föltárásának. A *Két kor mezsgyéjén* az

ún. Első Köztársaság kulturális, művelődéspolitikai és irodalmi életének összefoglalása; s ami az 1960-as években következett — az merőben új korszak problematikájának gyűjteménye.

Ennek az írásnak (és így az *Ének az éjben*-nek) az a történelmi jelentősége, hogy magát Fábry Zoltánt, illetve a Fábry Zoltán-i szemléletet is korrigálnia kellett, számos fogalmat „helyére tett”. A legfontosabb: bizonyos *jogfolytonosság meg-létének dokumentálása*. A maga — történelmileg is igazolt — tragikumával egyetemben. Nem csak a sokat vitatott csehszlovákiai irodalmi korszakhatárok módosításának lehetőségét és tényét dokumentálja, de rendkívül sok egyéni-írói tragédiát sűrít. Így illeszkedik be ez a hét évtizedes csehszlovákiai irodalom történetébe; méghozzá — sajnos, tragikumával együtt is — szervesen.

Mintegy kiegészíti, teljessé teszi a szinte csak magában látható *A vádlott megszólal*-tat. Itt arról van szó, mint Turczel Lajos írja, hogy a csehszlovákiai magyar irodalom lehetőségei *beszűkültek* a szlovák állam lehetőségei között. Ilyképpen Győry Dezső *Emberi hangja*, Fábry *Palackpostája* (megelőzve *A vádlott megszólal*-tat!) és a címadó Egri Viktor-elbeszélés, *Ének az éjben* egy sorba hozhatók, bár *műfajilag eltérők*. Az *Éj* sötétjébe hasítanak bele ezek az írások. A próza — úgy tűnik — színvonalasabban.

S itt „lép be” *Szenes Erzsé*: a faji megkülönböztetés átkával, mely egy népcsoportot sújtott. Fény és árnyék, a kegyetlen valóság és az eszményi szép utáni vágy, a pillanatnyi zuhanás és a remélt emelkedés — mindez együtt van jelen ez írásban; s most már elmondhatjuk, Turczel Lajos mostani — *Tanulmányok és emlékezések* — egész kötetére elmondható ez. Mindezt — szinte Fábry Zoltán-i szinten és igénnyel — gyűjti a csehszlovákiai irodalomtudós egy-egy fókuszba. Nem egy szempontot figyelembe véve, ténylegesen is folytatója a Fábry Zoltán által megkezdett törekvésnek: egységben és folytonosságban látni és láttatni a csehszlovákiai magyar *kulturális és irodalmi életet*.

Egy zártnak tűnő világból való kitörést jelenti és jelzi; a lehetőséget és a tényt; a mélyre zuhant állapotból is (miként *Ányost* is felemelte „*Chloé szerelme*” egykor).

Irodalomtörténet és önéletrajz, szintézisigény és tájirodalom: itt és most egyet jelent — valóságként jelentkezik, immár visszavonhatatlanul (s nem csak Turczel Lajos törekvéseiben) — *a csehszlovákiai magyar irodalom*. Helyet és részt kér a közép-kelet-európai kultúrában, centrumban és peremvidéken. Ennek egyfajta megközelítése, nagy egyéni teljesítménye és záloga Turczel Lajos előttünk fekvő új kötete. (Madách, 1987)

KOVÁCS GYÓZÓ

A rendteremtő irodalom felelőssége

DUBA GYULA: EURÓPAI MAGÁNY

A közép-európai irodalmak fejlődéstörténetében van egy-egy visszatérő korszak, mely megpróbálja fölmérni az addig megtett út tanulságait; a számbavételnek olyan periódusa ez, amelyik már bizonyos magaslatról nézhet vissza, hogy erős és biztatást gyűjtsön a csúcok meghódításához. A szlovákiai magyar irodalom mostanában — a 80-as évek derekán — jutott el ebbe a további sorsát, teljesítményeit bizonyonnyal meghatározó időszakba. Számos rejtettebb vagy egészen nyilvánvaló jel utal erre: a szépirodalmi műfajok karakteres elkülönülése a művészetben kívüli — mindenekelelt ideológiai — tényezőktől; a hagyományfolytonosság tudatos fönntartásának szándéka; a magyar, valamint a cseh és szlovák nemzeti irodalmak kontextusában való szuverén helykeresés és a sajátos nemzetiségi kötődés, etikaformáló szerepkör vállalása; a korábban mindenáron integráló műbíráói szemlélet